

ДОКУМЕНТАЛНИ СЛЕДИ ЗА ВЛИЯНИЕТО НА ШЕВЧЕНКО ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА, СПОРЕД МАТЕРИАЛИ, СЪХРАНЯВАНИ В НАУЧНИЯ АРХИВ НА БАН

Гергана Колева, Драгомир Томов, Цветан Й. Радулов

Annotation: Bulgarian intellectuals were influenced of Taras Shevchenko's life and creativity. The most important Bulgarian poets and artists are L. Karavelov, I. Vazov, T. Vlaikov, I. D. Shismanov, M. Arnaudov and B. Penev. The purpose of this article is to present the archive documents related to Taras Shevchenko and his influence in Bulgaria.

Keywords: Schevchenko, Scientific Archive of BAS, translates, influence, original documents.

„Шевченко не е имал връзки с българи, не е писал за България, не е мислил дори за нея, но все пак е втори голям вдъхновител на българската възрожденция“.

Михаил Арnaudов

Горепосоченият цитат на Михаил Арnaudов (НА-БАН, ф. 58К, оп. 1, а.е. 423) най-ясно формулира влиянието на Шевченко във възрожденска България. Интересът към украинския поет продължава и след Освобождението, като остава за дълго в полезрението на родната интелигенция.

По случай 200 години от рождението на Тарас Шевченко, Научният архив на БАН се включи в редицата събития, съпровождащи честванията с организирането на изложба „Тарас Шевченко и България“. Това се осъществи благодарение на успешното партньорство с Посолството на Украйна в Република България, фондация „Мати Украйна“ и Националният музей „Тарас Шевченко“ в Киев.

От сериозно значение за успешното провеждане на изложбата бе издирването на материали в Научния архив на БАН. За тази цел беше направен преглед на редица фондове и сбирки и се установи наличието на значителен документален масив, посветен на влиянието на Шевченко в България. При издирването на материали фокусът бе насочен към влиянието на украинския творец върху българските възрожденски и следосвободенски деятели от края на XIX и началото на XX век. Хронологическата рамка

на проучването обхваща периода от последните десетилетия на Българското възраждане до съвременността.

Тарас Шевченко е роден на 9 март 1814 г. в с. Моринци, бивша Звинегородска околия, Киевска губерния, в семейството на крепостни селяни. Детските му години минават в съседното село Кириловка. На 12-годишна възраст Т. Шевченко остава пълен сирак и е принуден да се препитава като водоносец, файтонджия и пастир. Попада в панския двор на Павел Енгелхард, където става домашен „казачок“. През 1831 г. се премества заедно с помещика си в Санкт Петербург. Там се приобщава към кръга на видните дейатели на тогавашната руска култура – Василий Жуковски, Дмитрий Григорович, Алексей Венецианов, Карл Брюлов и др.

Виждайки пред себе си невероятния художествен талант на Тарас Шевченко, Брюлов и Венецианов предприемат действия за събиране на средства за освобождаването му. На 22 април 1838 г. Павел Енгелхард дава съгласието си за откупуването му срещу нечуваната по това време сума от 2 500 рубли.

След като получава свободата си, Тарас Шевченко посещава курсове по живопис в Императорската художествена академия под ръководството на Сошенко и Брюлов. Запознава се с произведенията на Омир, Гьоте, Шилер, Пушкин и др. Още от самото начало на своята творческа дейност Тарас Шевченко утвърждава реализма като основа на своите произведения.

Периодът между 1840 и 1847 г. е най-плодотворният в неговото творчество, както по отношение на поетичните, така и на художествените му творби. Шевченко става популярен сред петербургската интелигенция и общество.

Тарас Шевченко активно участва в обществено-политическия живот. Сближава се с участници в групата на „петрашевците“¹ и завързва познанства с водещи фигури от Кирило-Методиевското общество. Заради тази си дейност той попада в полезрението на властите и е задържан. Украинският поет е изпратен като редови войник в Оренбургската крепост. Той отслужва военната си повинност в продължение на десет години. През този период му е забранено да се занимава с творческа дейност, но въпреки това създава множество живописни творби.

След застъпничеството на много руски общественици и културни дейци, Шевченко е освободен и се завръща в Санкт Петербург. През 1859 г. поетът посещава Украйна, но е принуден от местните власти да се върне в руската столица.

Следва период на усилена творческа дейност и публикуване на нови

Политически кръжок, възникнал през 40-те години на XIX в. в Русия. Получава името си от един от Михаил Василиевич Буташевич-Петрашевски – един от основателите на кръжока.

творби. През последните години от живота си поддържа връзки с личности от културния и обществено-политически живот на Руската империя.

Тарас Шевченко умира на 10 март 1861 г. в Санкт Петербург само на 47 години.

Интересът на възрожденската и следосвобожденска интелигенция към творчеството на Тарас Шевченко намира своето място в редица документи от българските архиви. Влиянието на украинския поет върху българската литература ясно проличава от документите, съхранявани в Научния архив на БАН. Благодарение на тях могат да се проследят етапите на развитието и различните периоди, в които родните творци и изследователи на литературната мисъл обръщат внимание на Шевченковата поезия.

Първите преводи на Шевченкови произведения са направени от Райко Жинзифов и Любен Каравелов през 60-те години на XIX в. Райко Жинзифов е сред по-неизвестните представители на българската възрожденска мисъл. Р. Жинзифов е роден във Велес през 1839 г. Учи в Русия, първоначално в Одеса, а след това завършва Историко-филологическия факултет на Московския университет. През 1863 г., като студент в Москва, Жинзифов публикува първите си преводи в „Новобългарска сбирка“, в раздел „Гуслар Тарас Шевченко“. През 70-те години на XIX в. Жинзифов продължава да превежда Шевченкови стихове, сред които „Наймичка“ („Ратайкиня“) (НА-БАН Ф. 36 К, оп. 1, а.е.1196), „Топола“ (НА-БАН Ф. 36 К, оп. 1, а.е.1192) и др. Шевченко оказва изключително влияние и върху оригиналните стихотворения на Жинзифов – „Гуслар в собор“, „Гулаб“, поемата „Кървава кошуля“. В НА-БАН се съхраняват както оригинални ръкописни преводи на Райко Жинзифов, така и негови стихотворения, силно повлияни от поезията на украинеца. Те са част от личния фонд на Евтим Спространов. Той е сред най-сериозните изследователи на българския възрожденец. Евтим Спространов е роден в град Охрид, през 1868 г. завършва Солунската българска мъжка гимназия, а по-късно следва в Духовната семинария в Киев и в Юридическия факултет на Московския университет. След завършването на образованието си, Евтим Спространов се установява в София и започва работа като секретар на професор Иван Д. Шишманов. Той участва в редактирането и издаването на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“. Документалните материали, свързани с преводаческата и творческа дейност на Райко Жинзифов, стават притежание на Спространов благодарение на неговия приятел и съмишленик д-р Владимир Руменов. Той ги издирва в Русия и прави проучвания в българския възрожденски печат. Личните документи на Евтим Спространов се съхраняват в НА-БАН, фонд 36 К.

Любен Каравелов е един от най-забележителните възрожденски

интелигенти, оставил след себе си значително творчество. През 60-те и 70-те години на XIX в. превежда творби на Т. Шевченко като „Породила мене мама“, „Еретик“, „Неофити“ и др. Според изследователите стихотворенията на Каравелов също са силно повлияни от поезията на Шевченко. Той използва характерния за украинеца размер на стиха за голяма част от произведенията си. От сериозно значение за настоящия доклад е Каравеловата стихосбирка от 1905 г. (издадена от печатницата на Яким Якимов в Кюстендил), която съдържа повлияните от Шевченковата поезия стихотворения и публикуваните дотогава преводи на Каравелов. Стихосбирката се съхранява в личния фонд на д-р Кръстьо Кръстев, основател на кръга „Мисъл“ и виден литературен критик (НА-БАН Ф. 47 К, оп. 2, а.е. 49).

Влиянието на Шевченко се разпростира върху едни от най-известните и значими български творци: Иван Вазов, Петко Р. Славейков, Тодор Влайков и др. Петко Р. Славейков е един от ранните преводачи на Т. Шевченко в България. Това е и най-вероятната причина Иван Шишманов да се обърне към сина му Пенчо П. Славейков с молба да помогне за популяризирането на Шевченко в България (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 3, а.е. 1376). Името на украинския творец фигурира в личните тефтерчета на Тодор Влайков като един от авторите, от чиито произведения е силно заинтригуван (НА-БАН Ф. 316 К, оп. 1, а.е. 34). В списъка от различни заглавия особено място е отделено на едно от най-известните му произведения „Кобзар“. Освен това в личния фонд на Влайков се съхранява списък със заглавията, които са го интересували (НА-БАН Ф. 216 К, оп. 1, а.е. 42). Сред документите фигурира и статията „Моето запознаване с украинската литература“, в която българският белетрист споделя първите си впечатления от Т. Шевченко и неговия „Кобзар“. Тя е публикувана в сп. „Украино-български вести. Издание на Украино-българското дружество“ през 1935 г. (НА-БАН Ф. 216 К, оп. 1, а.е. 180).

Творчеството на Иван Вазов е отражение на две исторически епохи – Възраждането и следосвобожденска България. Известно е, че Вазов е унищожавал своята кореспонденция и черновите на своите произведения. Благодарение на проф. Шишманов са съхранени документите, които показват влиянието на Шевченко върху поетическите му опити. В „Иван Вазов. Спомени и документи“ от проф. Иван Шишманов, народният поет неколкостранно споменава за влиянието на украинския творец върху своята поезия. В стихотворенията „Есен“, „Две пролети“ и поемата „Грамада“ Вазов използва Шевченковия размер на стиха (НА-БАН Ф. 58 К, оп. 1, а.е. 580).

Значението на Тарас Шевченко за европейската и славянската култура, както и отпечатъкът му върху родната литература са обект на изследване от едни от значимите български учени в тази област.

Безспорно, най-значителна информация за влиянието на Шевченковата поезия върху българските автори ни дава документалното наследство на Ив. Д. Шишманов. Роден е в Свищов през 1862 г. Учи в Педагогическото училище във Виена (1876-1882), а след това философия и литература в Женева (1885-1886). Там той се запознава и установява дружески връзки с М. Драгоманов. По-късно се жени за неговата дъщеря Лидия. През периода 1918–1919 г. той е български пълномощен министър в Украйна (Конева 2011: 41-46, 77-83). Личният фонд на Иван Шишманов се съхранява в Научния архив на БАН под номер 11 К. Материалите за живота и творческата дейност на Шишманов са добре запазени и отразяват богатия му жизнен път.

Изследванията на Шишманов за украинския поет са повлияни от близките му отношения с пристигналия от Украйна Михаил Драгоманов, който има голяма заслуга за повторното популяризиране на Шевченко в България. Българският учен оставя редица статии и материали, посветени на украинския творец, сред които „Влиянието на Шевченко върху българските поети от предосвободителната епоха“ (НА-БАН Ф. 11 К, оп.1, а.е. 382) и „Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението“ (НА-БАН Ф. 11 К, оп.1, а.е. 383).

Не по-маловажна част от материалите във фонда на Ив. Шишманов е кореспонденцията му с наши и чужди изследователи на украинската литература. Сред нея е писмото от Пьотр Скопак в връзка с драматизацията на поемата „Наймичка“ („Ратайкиня“) на български език и предложението да се играе в Народния театър (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 3, а.е. 1375). Това, че Ив. Д. Шишманов е смятан за авторитет по въпросите, свързани с Тарас Шевченко се потвърждава от писмото на швейцарската преводачка Юлия Фулд-Шойерман. Тя се обръща към него за съвети относно своите преводи върху украинския поет (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 3, а.е. 1547).

Михаил Драгоманов е един от основателите на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ и с трудовете си допринася за развитието на изследванията върху Шевченко и украинската литература в България. Той възражда интереса към живота на поета и творчеството му, предавайки го към български учени като Ив. Д. Шишманов и М. Арнаудов.

Благодарение на силната връзка между украинския учен и неговия зет, във фонда на Иван Шишманов попадат няколко печатни издания на Шевченко от края на XIX век, част от които са били част от личната библиотека на Драгоманов. Това са поемата „Мария“ 1885 г., Женева, (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 5, а.е. 397), „Громада“ 1879 г., Женева (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 5, а.е. 396) и „Поезията на Тарас Шевченко, забранена в Русия“, 1890 г.,

Женева. При издирването на документи за изложбата бе открит случайно попаднал нотен лист по стихотворението на Т. Шевченко „Завет“ (НА-БАН Ф. 11 К, оп., а.е. 938).

Запазена е подробна кореспонденция между М. Драгоманов и членове на неговото семейство, засягаща въпроси свързани с честване паметта на Шевченко (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 5, а.е. 777, 894). Така научаваме за различни инициативи като идеята за изграждането на паметник на украинския поет в Киев и гостуването на Фьодор Шаляпин в Украйна.

Друг от последователите на Драгоманов – Михаил Арnaudов също изследва отношението на българските поети към творчеството на Шевченко. Арnaudов разработва спомената тема в няколко свои изследвания и се интересува сериозно от мястото на Кобзаря в Българското възраждане. М. Арnaudов описва живота и творчеството на преводачите на Шевченко – Р. Жинзифов, Л. Каравелов, П. Р. Славейков, Ив. Балев, Ст. Чилингиров (НА-БАН Ф. 58 К, оп. 1, а.е. 423). Според него Шевченко има най-голямо влияние върху българската интелигенция в периода между Кримската война и Освобождението. Сред значимите документи в Арnaudовия фонд е ръкописът на лекцията му „Украйна и България. Значението на Венелин, Шевченко и Драгоманов за обновата на българския дух“ (НА-БАН Ф. 58 К, оп. 1, а.е. 292).

Стилиян Чилингиров изследва влиянието на Шевченко върху българската литература и написва студия на тази тема в началото на XX в. Във фонда на Шишманов се съхранява именно машинописът на Чилингиров „Тарас Шевченко на български“ (НА-БАН Ф. 11 К, оп. 2, а.е. 310). Това е един от най-обстойните обзори на преводите върху Шевченко, направени от родни автори. Заедно със студията се съхранява и нейната рецензия, направена от Никола С. Бобчев пред Историко-филологическия клон на БАН (Пак там).

Сред документите, намиращи се във фонда на Иван Д. Шишманов, са и такива с отношение към първото Шевченково утро през 1914 г. (Пак там). В това честване на стогодишнината от рождението на Шевченко вземат участие самият Шишманов, Станимир Станимиров, Стилиян Чилингиров и други представители на българската наука и култура.

Боян Пенев също отделя внимание на Шевченковото творчество и неговото влияние върху родната литература. В личния му фонд се съхраняват интересни документални сведения като материали за лекции, статии и студии, посветени на този въпрос (НА-БАН Ф.37 К, оп. 1, а.е. 1388). Той анализира влиянието на Шевченко върху Райко Жинзифов, Петко Р. Славейков и други български автори. В Научния архив на БАН се намират неговите основни съчинения по въпроса „Р. Жинзифов – преводни и оригинални стихотворения 1871-1874 г.“ (НА-БАН Ф.37 К, оп. 1, а.е. 342) и „П. Р. Славейковата преводна и подражателна

поезия“.(НА-БАН Ф.37 К, оп. 1, а.е. 608).

Людмил Стоянов е сред българските културни деятели, които поддържат връзки с украинските творци в по-ново време. Л. Стоянов започва да превежда Шевченко от 20-те години на XX в. Интересът му към живота на Кобзаря продължава и след Втората световна война. Л. Стоянов посвещава редица литературни статии на делото му като „Велик син на Украйна“ (НА-БАН Ф. 118 С, оп. 1, а.е. 176), „Певец на народната неволя“ (НА-БАН Ф. 118 С, оп. 1, а.е. 345), и др. Активно участва в създаването на трайни българско-украински културни връзки и общува с редица съвременни автори от Украйна.

Неговият личен фонд в НА-БАН съдържа преводи на Шевченкови стихотворения („Завет“, „Песни“ и др.) (НА-БАН Ф. 118 С, оп. 1, а.е. 163) и документални свидетелства, отразяващи чествания на 100 години от смъртта и 150 години от рождението на Шевченко (НА-БАН Ф. 118 С, оп. 1, а.е. 821, 882, 393). Интерес будят снимковите материали от 100-годишнината от кончината на украинския творец, направени в Киев през 1961 г. На фотографските изображения могат да бъдат видени известни преводачи и изследователи на творчеството на Т. Шевченко като Мария Грубешлиева (съпруга на Л. Стоянов) и Симеон Русакиев (НА-БАН Ф. 118 С, оп. 1, а.е. 1098).

Честванията за Шевченко са отразени и във фонда на дългогодишния председател на БАН акад. Тодор Павлов. Като председател и почетен председател на БАН, акад. Т. Павлов е активен участник в отбелязването на 100-годишнината от смъртта и 150-годишнината от рождението на Тарас Шевченко в България (НА-БАН Ф. 42 С, оп. 3, а.е. 1408). Сред интересните архивни документи са негови публикации по въпроса (статия, посветена на Т. Шевченко, публикувана във в. „Радянска Украйна“, 1960 г.) (Пак там), както и активна кореспонденция с Комитета по честванията, намиращ се в Киев (Пак там). Не бива да се пропуска картичката, пратена от Юрий Назаренко до Тодор Павлов, която освен че засяга споменатите въпроси е и с лика на самия Шевченко (Пак там).

Друг аспект от българо-украинските връзки е общуването на Академията и нейни членове – видни български учени с Научното дружество „Шевченко“ (Наукове товариство імені Шевченка – НТШ), създадено през 1873 г. в Львов като литературно дружество. То изиграва важна роля във формирането и развитието на украинската наука и литература в края на XIX и началото на XX век. Българската академия на науките и българските учени поддържат активни връзки с Научното дружество „Шевченко“ (НА-БАН Ф. 1 К, оп. 2, а.е. 944, 986). Запазени са сведения за членуването на няколко известни имена от родната наука в НТШ, сред които Иван Шишманов, Михаил Арnaudов, Любомир Милетич, Анастас Иширков, Стоян Романски, Стефан Ватев и Георги Бончев (100 години 1969) (сб. 3,

а.е. 14). Кореспонденцията съдържа писма от ръководни фигури в дружеството като Михайло Грушевски, Володимир Гнатюк, Кирило Студински (НА-БАН Ф. 58 К, оп. 1, а.е. 148, 149). Интерес представлява писмо от Петко Ю. Тодоров до Иван Франко, в което българският поет споменава за подготвяна статията на тема: „Влиянието на украинската литература върху българската“. От писмото на Тодоров става ясно, че основният акцент в тази статия ще бъде поставен върху поезията на Т. Шевченко и тази на Марко Вовчок.

Специално внимание е отделено на различните чествания и годишнини, които се провеждат в България и Украйна. Информации за тях се откриват в различни фондове от Научния архив. Запазена е кореспонденция между организаторите на юбилеите от УССР и представители на българската наука и култура.

От намерените документи проличава важната роля, която Тарас Шевченко е изиграл при формирането на възрожденската и следосвобожденската българска поезия. Неговото влияние върху родната интелигенция поражда на интереса на научните кръгове, които обстойно анализират българските преводи на Кобзаря.

В голямата си част разглежданите документи представляват творчески и изследователски материали, отнасящи се до връзките между Шевченковата поезия и България. Повечето от тях представляват чернови на едни от най-стойностните изследвания по въпроса, дело на известни учени като Ив. Д. Шишманов, М. Арнаудов, Ст. Чилингиров. Благодарение на тях може да се проследи пътят, по който вървят родните литературни дейци търсейки ролята на Кобзаря за Българското възраждане. Интерес представляват и записките на Б. Пенев за четените от него лекции върху Шевченко. Друга важна част от документалните следи представлява кореспонденцията между родни и чуждестранни (най-вече украински) творци и изследователи. Именно чрез нея се получава повече информация за развитието на интереса към Т. Шевченко през различните периоди. Кореспонденцията хвърля нова светлина върху общуването между изследователите на неговия живот и творчество.

Архивни материали:

Научен архив на БАН:

Фонд № 1 К Българска академия на науките до 1947 г.

Фонд № 11 К, Иван Шишманов

Фонд № 36 К, Евтим Спространов

Фонд № 37 К, Боян Пенев

Фонд № 47 К, Кръстьо Кръстев

Фонд № 58 К, Михаил Арнаудов

Фонд № 216 К, Тодор Влайков

Фонд № 42 С, Тодор Павлов

Фонд № 118 С, Людмил Стоянов

Сбирка 3 Персоналия, Биографични документи на членове на БАН

Сбирка 11 Литературна сбирка

Литература:

100 години 1969: 100 години Българска академия на науките 1869 – 1969 г. т. I. Академици и членове-кореспонденти. София, 1969.

Конева 2011: Конева, Р. Иван Шишманов и Обединена Европа. София, 2011.

Русакиев 1964: Русакиев, С. Тарас Шевченко и българската литература. София, 1964.

Шишманов 1914: Шишманов, Ив. Д. Юбилеят на Тарасъ Шевченко (1814-1914). Б. м., 1914.

Шишманов 1914: Шишманов, Ив. Д. Тарас **Шевченко**, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението. София, 1914.

Якімова 2008: Якімова, А. Тарас Григорович Шевченко у науковому та культурному світі Болгарії – В: Драгоманівські студії. София 2008.

Информация за авторите:

Гергана Колева – архивист в Научен архив БАН

Драгомир Томов – главен архивист в Научен архив БАН

Цветан Й. Радулов – архивист в Научен архив БАН